

Інтерв'ю

В'ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ

КРИТИЧНІ СТУДІЇ ВАСИЛЯ ФАЩЕНКА

Одною з найпрекрасніших традицій у системі нашої вищої освіти є по-батьківськи безкорислива турбота про зростання творчої молоді. Можна назвати цілий ряд вузів, де видатні вчені – математики, фізики, хіміки, інженери – вважають за свій обов'язок віддавати індивідуальній роботі з обдарованими студентами не менше сил, аніж самій науковій діяльності.

Коли ж ми звернемо погляд на літературну молодь, то, без сумніву, виділимо Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. Філологічний факультет. Чекаючи на професора, доктора філологічних наук критика Василя Васильовича Фащенко, я мимоволі став учасником засідання методологічного семінару літературознавців (до речі, присвяченого теоретичним питанням розвитку колгоспно-кооперативної власності).

В. В. Фащенко звернувся до проблем відображення колгоспної дійсності в літературі. Він говорив про прикре становище, коли письменники часто не встигають за життям, перебувають десь на периферії тих турбот і клопотів, якими сповнене життя нинішнього села.

Зазначив, що літератори в цілому не змогли «вхопити» усі разючі зміни, відбити їх у динаміці художніх образів. Як поодинокі винятки було названо книжки Л. Чіботару «Сіячі» та

В. Маняка «Борозни». Але тут же промовець зазначив, що ці твори зацікавлять літературознавців, які років через двадцять вивчатимуть процеси в сучасному письменстві. Сьогоднішнього ж читача вони не діткнули за живе, хоч і зачіпають насправді болюче-реальні проблеми життя...

Нашу бесіду я й розпочав, повернувшись до цієї тези з виступу Василя Васильовича:

– Значить, ви розрізняєте завдання й спрямування роботи літературознавця й критика? Отже, що для літературознавця становить значний інтерес, критика може й не дуже цікавити?

– Найперше, я б застеріг, що розмежування критики й літературознавства не зовсім, на мій погляд, правильне. Про це багато сперечаються, однак мені здається, що слід говорити про літературознавство, яке складається з історії і теорії літератури й критики. Тоді твори А. Чіботару і В. Маняка будуть цікаві саме для історика літератури як перші спроби, хай не в усьому вдалі, схопити ядро важливої проблеми.

У сучасному селі почалася грандіозна за своїми масштабами революція, а письменники боязливо уникають увійти в неї зсередини, віддаючи перевагу описові села 20–40-х років. Я думаю, що в цьому частина вини й критики. Згадаймо, як ми свого часу заподаливо ганили сільську тематику в українській прозі, закликаючи звернути увагу на місто, що саме по собі було життєво необхідним, поки не стало своєрідним і неминучим у таких випадках «перехльостом».

– А чи не в цьому теж проявляється специфіка критики, те, що відрізняє її од академічних галузей літературознавства?

– Критик – це публіцист, науковець і трохи митець. Причём співвідношення цих «компонентів» залежить від індивідуальних здібностей. Щодо літературознавства як науки, то обов'язковим вважаю дотримання в ньому лєнінського принципу історизму – розібратися, як певне явище виникло, які пройшло етапи розвитку і чим стало. Критикові ж, який пише

про цей процес, перебуваючи навіть не поряд, а просто в ньому, інколи важко добитися такого погляду, але намагатися це зробити обов'язково потрібно.

Якщо ж відповідно до лєнінської теорії пізнання говорити про критику, то, очевидно, вона є тією ланкою, де відбувається перевірка результатів абстрактного мислення практикою. Проте часто суб'єктивність критики залежить не стільки від цих складних обставин її функціонування і не від упередженості або вульгарної тенденційності (хоч таке й трапляється), а від елементарного браку знань – того, що є в інших літературах або що відбувалося в нашому письменстві років десяти-двадцять тому.

Незрідка критиці шкодить і так званий принцип психологічної підстановки – коли шукають і знаходять у творі щось значиме насамперед для себе – замість розкрити, які ж духовні ідеї проводить письменник. Якщо рядовому читачеві це, зрештою, можна й вибачити, то критикові-професіоналу таке зовсім не личить.

Покликання критика включає в себе також і сміливість, як неодмінну рису характеру. Інакше можна багато писати-пережовувати, так і не наблизившись до справжньої критики. Бо вона – позиція, яку треба мати мужність відстоювати. Але позиція повинна бути не свавільна, а життєво необхідна хоча б у якійсь частині.

– Василю Васильовичу, а коли ви самі відчули потяг до критичної діяльності?

– Трудно сказати. Якогось такого специфічного потягу ніколи не відчував, навіть критиком ніколи не збирався ставати. Першою книжкою, яку я прочитав, був «Чапаєв». Я тільки-но навчився грамоти. Але невдовзі почалася війна. Під час окупації я «окупував» горище одного з наших сусідів, де той ховав багату бібліотеку. Перечитав там усього Жюль Верна, Фенімо-ра Купера, Вальтера Скотта, Гоголя, Шевченка, Франка...

Хоч у селі були німці, ми, хлопчаки, продовжували грати в Чапая, ми говорили про книжки. Десь у рівчаку (з першими

цигарками) я переказував прочитані на горищі твори. Може, то й були перші «критичні» спроби інтерпретувати, якось витлумачити написане автором... Хоч я про це тоді, певна річ, і не думав, як не думав про це ще багато років по тому. Відразу ж після визволення (за п'ятсот метрів від села були окопи) мене приймали до комсомолу. Того дня забути не можна ніколи.

Через кілька років був філфак Одеського університету. Але, знову ж таки, ні про яку критику не думав. Хотілося стати вчителем. Знав, скільки мені доброго зробив мій учитель Всеволод Іванович Сириця, який читав нам. повоєнним переросткам, літературу. Бачив, як тяглися діти, що пройшли жах війни й окупації, до вчителів-чоловіків. Отож хотілося робити своє діло.

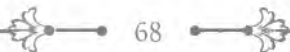
Навчання в університеті спочатку трохи розчарувало – хотілося знайти відповіді на запитання, які мучили. Після війни таких запитань було багато. А тут – мови, антична література... Проте поволі звик. Написав дипломну роботу про Толстого й Мирного і вже збирався їхати на роботу, коли викликали до парткому й запропонували залишитися в університеті. На мої відмовляння було твердо сказано: треба. Отак став заступником секретаря комітету комсомолу.

– Це, мабуть, свідчить про ваш постійний і міцний зв'язок з комсомолом...

– Так, коли до цього додати, що був незмінним комсоргом і в студентські роки. До речі, ми досить суворо ставилися в ту пору до таких філологів, які мало чим цікавилися. Сам я брав участь у роботі п'яти чи шести наукових гуртків, і на комсомольське бюро викликали однокурсників, котрі уникали гурткової роботи. Ставили питання руба: До чого ти себе готуєш? Ким збираєшся стати?

Сам я був твердо упевненим в своєму педагогічному покликанні. А тут – аспірантура. Дисертація «Новели Олеся Гончара». Зрештою, випала та ж доля – школа, тільки вища. Поступово дедалі більше захоплювала новела як специфічний спосіб мислення і пізнання.

– Очевидно, тут ви вже й формувалися як критик?

– Навіть тоді ще про це не думав. Взагалі, мало читав критиків. Коли я вчився – монографій майже не було. Хоча сам «студіював» вірші товаришів, наприклад, В. Грінчака, з яким разом учився, щоб потім на засіданні гуртка їх «критикувати».

Першою статтею, яка по-справжньому вразила, просто приголомшила, виявилась робота Белінського про «Героя нашого часу». Я тоді був переконаний і тепер ось, років десять тому перечитавши Белінського й Лермонтова, залишився при думці, що ця стаття значніше літературне явище, ніж сам великий твір Лермонтова.

Потім – Леонід Новиченко. Можна сказати, що смак до критичної роботи прийшов від читання його статей. На них учився не я один. Взагалі, в нашому університеті завжди високо цінувався авторитет Новиченка-критика. Ну, а першу рецензію написав буквально «під тиском» – просто на кафедрі сказали: «Чого це ти не пишеш? Усі пишуть і ти пиши».

Років через два-три після захисту дисертації почав ще глибше входити у специфіку новелістичного мислення – зайнявся розглядом сучасної малої прози. В ту ж пору з'явилася значна група молодих письменників, з якими разом я і йшов. Приємно, коли сьогодні дехто з них вважає, що в їхньому житті я щось-таки значив як критик.

Я не знаю, наскільки я потрібен людям як критик... (Повинна ж людина відчувати суспільну потребу в своїй діяльності?) Але знаю, що потрібен студентам – а через них буду потрібен багатьом підліткам, юнакам, з якими працюватимуть наші випускники.

– Василю Васильовичу, чим би ви пояснили, що в останні роки з Одеського університету вийшло немало цікавих молодих літераторів? Назву хоча б імена І. Григурка, А. Колісниченка, В. Яворівського, Б. Сушинського, І. Кравченка, М. Стрельбицького, В. Панченка, М. Суховецького...

– Гадаю, тут багато важить творча атмосфера на нашому факультеті. Але, звісно, потрібен і відбір, і якась «тверда»

рука, яка б направила цю молодь. Я побачив цих хлопців уже в університеті, коли вони прийшли на засідання мого гуртка. Побачив їх, зацікавлених, з допитливими очима, інколи – і це природно – із саркастичними посмішками на вустах.

Всі починали з проблеми мікроаналізу. Скажімо, ми дві-три години могли розбирати одну новелу Василя Стефаника. Так приходило до них бажання розібратися в таємниці слова. Вони всі, до речі, пописували оповідання чи вірші, але ніхто не друкував у студентські роки критичних статей. Чому ж приходили до гуртка суто літературознавчого за напрямком своєї роботи? Можливо, хотіли вчитися писати... Дехто став критиком, дехто – прозаїком, поетом.

Звичайно, я дбав і про потреби університету. Адже відбувається зміна поколінь, і ми сьогодні повинні думати, хто завтра читатиме історію й теорію літератури, хто розроблятиме спецкурси, які додають знань, умінь у роботі над таємницями слова.

Я не збирався їх спеціально робити критиками. Але ми всі загартовували цих молодих початківців і ідейно, й фахово. Ми вчили їх сперечатися. Основною школою випробування ставали наукові доповіді на третьому курсі. Ці роботи читалися при великій публіці, йшли з боями, суперечками, з довготривалою полемікою. Може, звідси, з утвердження своєї думки, з утвердження цінності власної думки й бере витоки любов до красивого письменства на все життя.

Ми засиділися в кабінеті завідуючого кафедрою радянської літератури і літератур народів СРСР В. В. Фащенко допізна. А на завтра були знову лекції, семінари. А тут ще просять неодмінно виступити на курсах підвищення кваліфікації вчителів. А тут – і творчі задуми. А часу бракує, «Вічний поспіх», – втомлено всміхається Василь Васильович. А я подумав, наскільки це не суєтний поспіх, а творчий, коли вже сьогодні ми говоримо про учнів В. Фащенко в нашому письменстві.

Літературна Україна. – 1979. – 2 липня